

ПЕРСПЕКТИВИ «РУССКОГО МІРА» В ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ВИМІРІ**Гольцов А. Г.,***доктор політичних наук,**доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації**Національного університету біоресурсів і природокористування України**ORCID ID: 0000-0001-7696-3223**andrgengolts1@nubip.edu.ua*

У статті досліджуються сутність, основні засади та засоби формування керівництвом Російської Федерації так званого «Русского міра», а також перспективи реалізації цього геополітичного проекту. Росія прагнула забезпечити своє політичне, економічне, культурне та інформаційне панування над новими незалежними державами на геопросторі колишнього Радянського Союзу. Геополітичний (і водночас, геокультурний) проект «Русский мір» був започаткований для створення на пострадянському просторі неформальної імперії під контролем Російської Федерації, а також для розширення сфери її політичного впливу в багатьох країнах світу. Концепція «Русского міра» створена для обґрунтування ідейної, духовної та культурної спорідненості населення нових незалежних країн, спільності їхніх геополітичних інтересів, грандіозних перспектив інтеграції цих держав під егідою Росії. Керівництво Російської православної церкви (РПЦ) на чолі з патріархом Кирилом докладає чимало зусиль для популяризації «Русского міра», і мережі церковних організацій, підпорядковані РПЦ, активно проводять пропаганду ідей щодо об'єднання народів «Святої Русі». Виявлено, що реалізація геополітичного проекту здійснюється завдяки потужній політичній підтримці та фінансуванню зі сторони органів влади Російської Федерації. Федеральне агентство «Россотрудничество», фонд «Русский мір» з його мережами, Міжнародна рада російських співвітчизників та інші організації спрямовують свою діяльність на популяризацію у країнах світу російської мови та культури, консолідацію російських діаспор за кордоном, підвищення авторитету Росії, зміцнення її політичного впливу. У сучасних умовах російської агресії проти України структури «Русского міра» на підконтрольній Українській Державі території фактично зійшли нанівець. Подальший розвиток Росії, вірогідно, відбуватиметься відповідно до геополітичної моделі «Оточена фортеця». Проект «Русский мір» матиме перспективи, передусім, на території самої Росії для ідейного забезпечення стабільності політичного режиму, збереження внутрішньої цілісності федеративної держави.

Ключові слова: «Русский мір», геополітичний проект, пострадянський простір, сфера впливу, «співвітчизники».

На початку 2000-х у геостратегії російського керівництва стало наочно проявлятися прагнення створити на пострадянському просторі неформальну Російську неоімперію. Для досягнення названої стратегічної мети велика роль була відведена просуванню геокультурного та, водночас, геополітичного проекту «Русский мір» (РМ), призначеного формувати ідейні підвалини домінування Російської Федерації (РФ) над новими незалежними країнами, що утворилися на теренах колишнього СРСР. У світосприйнятті значної частини населення пострадянських країн залишалися численні «радянські» елементи. Внаслідок достатньо тривалої імперської політики «русифікації» значна частина населення СРСР стала «російськомовною». У Радянському Союзі організовувалися масові міжреспубліканські міграції населення, наприклад, для забезпечення трудовими ресурсами новостворених промислово-територіальних комплексів. Нащадки мішаних шлюбів також досить часто ставали «російськомовними» носіями радянського світогляду. Мільйони етнічних руських (у часи Російської імперії їх іменували великоросами) проживали за межами РРФСР, в інших союзних республіках. Значні контингенти українців та білорусів, що опинилися за межами, відповідно, України та Білорусі, поповнили ряди «російськомовних співвітчизників». Представники численних народів Кавказу та Центральної Азії у високоурбанізованих регіонах, ще й за межами своїх союзних чи автономних

республік, також у численних випадках ставали «російськомовними» чи білінгвами. Саме етнічні руські та «російськомовні» в нових незалежних країнах перетворилися на найчисельнішу цільову аудиторію пропаганди в широких рамках проєкту РМ.

Концептуально-теоретичні засади РМ стали предметом активних дискусій серед вчених та політиків (насамперед, російських) на рубежі тисячоліть. Дослідниками й експертами, передусім з нових незалежних країн, вже напрацьований солідний науковий та експертно-аналітичний багаж вивчення ідеологічних, історичних, культурних, етнологічних, соціальних та інших засад існування РМ. Зокрема, у російських, українських, білоруських наукових публікаціях значну увагу приділено дослідженню духовно-культурних, релігійних, економічних та політичних аспектів РМ. Слід відзначити цілу низку критичних оцінок щодо об'єктивності трактування самого РМ як сталої спільноти людей. Досить показово, що результати окремих наукових досліджень виявили низку схожих ідейних позицій РМ та радикального неоевразійства. Попри значний обсяг здійснених наукових розвідок, численні теоретичні та прикладні питання, пов'язані з виявленням ідейних засад, аналізом засобів реалізації проєкту, визначенням проблем та оцінкою перспектив подальшого розвитку РМ, – залишаються нині недостатньо дослідженими.

Метою роботи є виявлення сутності так званого «Русского міра», аналіз основних засад та засобів його реалізації керівництвом РФ, а також визначення перспектив подальшого розвитку цього, по суті, геополітичного проєкту.

У розумінні самого поняття «Русский мір» («Руський світ») спостерігається доволі широкий діапазон поглядів. Так, зокрема, РМ трактується в якості «феномена» глобального масштабу, «трансдержавного та трансконтинентального співтовариства» (Тишков, 2007). Концепт РМ також визначається як «цивілізаційний, соціокультурний простір», «транснаціональна, глобальна спільнота» (Батанова, 2009). На основі узагальнення численних наукових публікацій з проблематики РМ С. Алейнікова виокремила, у теоретичному сенсі, такі провідні підходи до розуміння РМ, як культурно-цивілізаційний, релігійний та геополітичний (Алейнікова, 2017). Набув поширення також погляд на РМ як на геопросторовий об'єкт, котрий охоплює РФ, значну частину нових незалежних країн (чи їхніх регіонів), а також ареали й «точки» концентрації російської діаспори на різних континентах. Водночас, РМ трактується в якості суто геокультурного проєкту керівництва Росії. Наголосимо на тому, що в цьому геокультурному проєкті «стрижнем» є саме геополітичний сенс – поширення духовно-культурними, релігійними, культурно-інформаційними, освітніми засобами геополітичного впливу Росії за межами своєї території, передусім на пострадянському просторі.

На теренах колишнього СРСР керівництво РФ недостатньо ефективно використовувала свій потенціал «м'якої сили» Тому виникла нагальна потреба у винайденні нових і більш дієвих «м'яких» засобів забезпечення впливу РФ у світі та на пострадянському просторі. Достатньо ефективними засобами вважаються такі, як інституціональне поширення російських духовно-культурних цінностей, впровадження наукових та освітніх цільових програм, організація «м'якої» лінгвістичної експансії, пропаганда через ЗМІ, особливо з використанням можливостей Інтернету.

Після світової та громадянської війн на теренах колишньої Російської імперії мільйони переважно російських мігрантів розселилися у світі, передусім в європейських країнах. Внаслідок Другої світової війни за межі СРСР мігрувала нова когорта росіян. Занепад, а та потім і розпад СРСР спричинили до зникнення з російської сторони бар'єрів для бажаючих переселитися за кордон на постійне проживання, а також для трудових мігрантів з РФ. Новітня російська діаспора виявилася дуже строкатою за складом, – наприклад, до неї належали як інтелектуали та енергійні підприємці, так і кримінальні злочинці. Російська та «російськомовна» інтелектуальна еліта в країнах «далекого» та «близького» закордоння (митці, вчені, лікарі, викладачі тощо) постала в якості дуже важливого об'єкта впливу РМ. Її інтелектуальний потенціал планувалося ефективно використовувати на благо просування російських геополітичних інтересів за кордоном, а також для успішного розвитку економічних, науково-технологічних, культурно-інформаційних та інших міжнародних зв'язків РФ. Водночас, російська сторона демонструвала свою «відкритість» для молодих і талановитих мігрантів з країн «близького» закордоння. Висловлювалися сподівання, що такий «приплив мізків» має поліпшити інтелектуальний потенціал Росії. А ті молоді вчені, лікарі та менеджери, що повертатимуться на батьківщину, поставатимуть там носіями російських духовно-культурних та політичних цінностей і сприятимуть зміцненню зв'язків своєї країни з Росією. Отже, мав досягатися геополітично корисний результат – посилення російського політичного, економічного та культурного впливу в нових незалежних країнах.

Сучасна російська влада позиціонує свою державу в якості головної захисниці консервативних духовно-моральних цінностей у глобалізованому світі. Вважається, що загалом проєкт РМ має розвиватися на спільному цивілізаційному фундаменті як наднаціональний, об'єднуючи представників російської цивілізації. З Кремлем солідаризується керівництво Російської православної церкви

(РПЦ), котре також вважає, що духовні цінності РМ потрібно поширювати за межі власне Росії на всю територію колишнього Радянського Союзу (Laine, 2019) і навіть далі. Московським патріархом Кирилом було проголошено три головні підвалини проекту РМ: православну віру; російську культуру та мову; спільну історичну пам'ять та спільні погляди на напрями розвитку суспільства. До «країн РМ» патріарх Кирил запропонував зарахувати, передусім, країни «Святої Русі» – саму Росію, а також Україну та Білорусь. До того ж, керівництво РПЦ відносить до складу геопростору РМ ще й Молдову, а також Північний Казахстан. Мережі православних церков, підпорядкованих РПЦ, стали особливо активними проповідниками ідей та цінностей РМ у своїх країнах. Отже, Московський патріархат ідейно підтримує російську владу у втіленні проекту РМ і всіляко сприяє поширенню російських неоімперських культурних та політичних цінностей за межами РФ.

Вища влада Росії в особі її президента В. Путіна неодноразово виступала з численними заявами на підтримку концептуальних засад РМ. Федеральні та регіональні органи державної влади РФ виконують свої вагомі функції у справі втілення в життя проекту РМ. Інструментарій російської «м'якої сили» в рамках РМ донедавна отримував щедру фінансову підживлення боку державних структур РФ. На особливу увагу заслуговує діяльність фонду «Русский мір», який був заснований у 2007 р., передусім, задля популяризації російської мови (Указ, 2007). Державні кошти надходять до структур цього фонду через його співзасновників – МЗС та МОН Росії. Президент РФ неодноразово особисто здійснював контроль над поточним функціонуванням фонду РМ. Владою заохочується фінансування інституцій та програм фонду з боку юридичних та фізичних осіб.

Майже по всьому світу фондом РМ були створені осередки впливу у вигляді так званих «руських центрів», котрі мали забезпечувати практичне втілення програм вивчення російської мови, а також сприяти подальшому діалогу у сфері культури між Росією та відповідними країнами перебування. Особливо ефективно діяли центри, засновані при закладах вищої освіти – університетах, коледжах тощо. Крім країн пострадянського простору, десятки таких центрів донедавна функціонували в країнах Європи (Великій Британії, Італії, Австрії, Бельгії, Чехії, Угорщині та ін.), Південної та Східної Азії (особливо в Китаї), Латинської Америки та інших регіонів світу. Після збройної агресії Росії проти України в 2022 р багатий «руські центри» припинили чи, принаймні, призупинили свою діяльність.

У численних країнах світу, передусім пострадянських, фонд РМ втілював цільову програму «кабінет РМ», яка передбачала забезпечення сприятливих умов для всіх бажаючих самостійно ознайомитися з досягненнями російської культури, долучитися до російських духовних цінностей, вивчити російську мову тощо. За кордоном були засновані численні бібліотеки, відео- та аудіотеки при освітніх закладах, культурних товариствах, громадських об'єднаннях тощо.

Велику роль у просуванні за кордоном геополітичних інтересів Росії відіграє Федеральне агентство «Россотрудничество», яке створило і забезпечує поточне функціонування російських центрів науки та культури в закордонні. На федеральному рівні «Россотрудничество» також постає в якості державного замовника цільових програм вивчення російської мови. Спостерігається тісна взаємодія фонду РМ та «Россотрудничества», а також взаємне переплетіння діяльності їхніх функціональних структур та осередків за кордоном. Усі вони докладають чималих зусиль задля якомога успішної реалізації геополітичної складової проекту РМ.

Поширення російської мови та культури серед населення пострадянського геопростору мало сприяти більш успішній економічній інтеграції нових незалежних країн в рамках очолюваних Росією структур міжнародного співробітництва. Спільна цивілізаційна приналежність, культурна та мовна спорідненість населення повинні були сприяти ефективній інтеграції частини пострадянських країн у військово-політичній сфері. Таким чином, проект РМ передбачав успішну реалізацію інтеграційних проектів у геоekonomічній та безпековій сферах взаємодії нових незалежних держав.

У процесі реалізації проекту РМ спостерігалася його певна ідейна «гнучкість» – здатність позиціонувати себе в якості суто культурологічної доктрини, позбавленої політичного підґрунтя (Україна, 2014). Отже, такі функціональні особливості РМ, як «розпливчастість та еластичність» (Laguette, 2015), дають можливість «провідникам» проекту, враховуючи специфічні місцеві умови країн та регіонів, знаходити найбільш доцільні засоби організації своєї діяльності. Водночас, необхідно відзначити численні приклади неефективного функціонування структур РМ, коли ними поширювалися ідеї відвертого російського імперського націоналізму, що викликало у значної частини місцевого «російськомовного» населення негативні реакції. Проросійські політичні партії та громадські об'єднання «співвітчизників» часто-густо виявлялися замішаними в корупційних справах, що зменшувало їхній авторитет серед місцевих жителів. Організації «співвітчизників» за кордоном неодноразово поставали провідниками геоekonomічних інтересів російських олігархічних угруповань. Численні факти свідчать про те, що окремі представники громадських організацій «співвітчизників» працювали на користь російських спецслужб, завдаючи шкоди державним інтересам своїх країн.

Починаючи з 2014 р., простежувалося різке послаблення активності геокультурних мереж РМ на тих територіях Півдня та Сходу України (так званої «Новоросії»), що не були анексовані Росією (як Крим) і не перетворилися на вогнища сепаратизму (як ОРДЛО). Саме за підтримки інститутів РМ відбулася латентна окупація російськими військами Криму з подальшою анексією півострова Росією. Проросійські збройні формування «ополченців» з так званих «ЛНР/ДНР» за підтримки військових РФ розв'язали воєнні дії за відокремлення від України. Усе це спричинило реакцію «відторгнення» від Росії у свідомості значної частини населення України, зокрема, і Півдня та Сходу країни. Нова українська влада стала достатньо жорсткими методами припиняти на підконтрольній держав території функціонування відверто сепаратистських організацій, що часто-густо спиралась на геокультурні мережі РМ. Збройне вторгнення РФ до України в лютому 2022 р. призвело до розгортання жорстоких воєнних дій, наслідком чого стало руйнування господарських об'єктів, житла, загибель мирних жителів у різних регіонах країни. Знайшли підтвердження факти терору російських військ проти мешканців окупованих територій. Як результат, серед всього українського населення позитивне ставлення до РФ (навіть до росіян як людської спільноти) фактично зійшло нанівець. Задля зміцнення державної безпеки України геокультурна політика її влади спрямувалася на максимальне подолання російського імперського та радянського минулого в культурі та історії. За умов фактичної війни пропаганда РМ розцінюється як ворожа для України та її народу. Тому реалізація проекту РМ на вільній від російської окупації території України, зокрема на її Півдні та Сході, не має перспектив.

У Криму російська влада продовжує і надалі політику укорінення у свідомості місцевого населення російських неоімперських політичних та духовно-культурних цінностей. Мігранти з Росії, переселення яких до Криму було організовано російською владою, постають в якості найбільш надійних adeptів РМ. На підставі результатів фіктивних референдумів Росія оголосила про приєднання до себе так званих «ЛНР» та «ДНР», а також Херсонської та Запорізької областей. На нині окупованих територіях активно насаджуються російські інститути у сфері освіти та культури, домінує російська мова, розгорнуто пропагандистську діяльність російських ЗМІ. Діяльність інститутів РМ спрямована на максимальне підпорядкування населення окупованих територій владі РФ, насадження російської імперської ідеології, заохочення російської самоідентифікації місцевого населення. Таким чином, геополітичний зміст РМ на окупованих територіях України проявляється особливо рельєфно.

У своїй війні проти України, яку підтримує «колективний» Захід, Росія зазнає ресурсного виснаження. Стало вже очевидним науково-технологічне відставання російської економіки порівняно з провідними західними економічно розвинутими країнами. Економічні втрати Росії не компенсуються прибутками від експорту енергоносіїв та іншої продукції до Китаю та країн «третього світу». Військово-технічний потенціал Росії, попри його великі обсяги, виявився технологічно недостатнім для воєнних дій ХХІ ст. У своєму геополітичному протиставленні із Заходом Росія приречена на поразку. Крах неоімперських планів Росії в Україні не лише призвів до скорочення ареалів її геополітичного впливу на пострадянському просторі, а й актуалізував проблему цілісності самої російської федеративної державності. Для запобігання «відцентровим» процесам в окремих суб'єктах федерації загалом підвищується інтенсивність антизахідної, псевдопатріотичної, навіть шовіністичної пропаганди на основі використання ідейного потенціалу РМ. Отже, на культурно-інформаційному «фронті» наступальна стратегія приречена поступитися оборонній, згідно з геополітичною моделлю «Оточена фортеця», до геопростору якої належать сама Росія з її сателітами – квазі-державами Південною Осетією та Абхазією, а також Білорусь та ізольоване Придністров'я.

У незалежній Білорусі в умовах авторитарного режиму А. Лукашенка проводилася геокультурна політика «м'якої білорусизації», що призводила до зростання національної самоідентифікації білорусів. Попри широке розповсюдження російської мови та культури, правлячим режимом стимулювалася тенденція до політичного дистанціювання від Росії. Водночас, збереження вельми вигідних для Білорусі зв'язків з РФ, передусім в економічній та безпековій сферах, сприяло стабільності білоруського політичного режиму. Починаючи з президентських виборів 2020 р., загострення відносин із Заходом спричинило активізацію на теренах Білорусі геополітичного впливу РФ. Освітній та культурний простір Білорусі густо насичений осередками РМ. Суттєво послабнув колись «жорсткий» контроль режиму Лукашенка над проросійськими організаціями «співвітчизників». За цих умов покращилися умови для «м'якого» просування на терени Білорусі суспільно-політичних мереж РМ. Збройна агресія Росії проти України в 2022 р., де-факто підтримана Білоруссю, призвела до подальшого геополітичного «відторгнення» держави країнами Заходу. Натомість, зміцнення структур РМ на теренах Білорусі призводить до подальшого посилення геополітичного впливу Росії, становить небезпеку для збереження національної безпеки країни.

Прозахідна влада невеличкої та слабкої Республіки Молдова розцінює комплексну російську геополітику як загрозову для своїх екзистенціальних національних інтересів. Тому на території Молдови мережа підконтрольних Росії культурно-освітніх та політичних структур нині зазнає суттєвого

скорочення. Водночас, на теренах Придністров'я вони і далі активно функціонують інститути РМ, зокрема «кабінети» РМ у містах Тирасполь, Григоріополь, Слободзея, Кам'янка, Дубоссари. На прикладі Придністров'я особливо наочно проявляється геополітичне призначення російських культурно-освітніх закладів та організацій «співвітчизників».

Висновки. Загалом реалізація геополітичного проєкту РМ ознаменувалася лише невеликими успіхами на більшій частині пострадянського простору, за винятком самої Росії. У підсумку, особливо великих невдач цей проєкт зазнав на більшій частині України, а також у країнах Балтії. На теренах «далекого» для Росії закордоння суттєво послаблені мережі РМ зберігатимуть культурно-просвітницькі функції, але загалом втраять здатність проводити «на місцях» геополітичний вплив Росії. У суттєво скороченому вигляді проєкт РМ може відігравати вагому роль в якості складової ідейного наповнення геополітичної моделі «Оточена фортеця». Культурно-освітні мережі, які найбільш розвинені на теренах самої Росії, виконуватимуть функції пропаганди сучасної еkleктичної неоімперської ідеології. Російська влада, вірогідно, буде спиратися на розгалужені структури РМ як на одну з підвалин збереження внутрішньої цілісності РФ.

Goltsov A. Prospects for the “Russian world” in the geopolitical dimension.

The article examines the essence, basic principles, and methods of formation of the so-called “Russian world” by the leadership of the Russian Federation, as well as the prospects for the implementation of this geopolitical project. Russia sought to ensure its political, economic, cultural and informational dominance over the newly independent states in the geospace of the former Soviet Union. The geopolitical (and at the same time, geocultural) project “Russian world” was founded to create an informal empire in the post-Soviet space under the control of the Russian Federation, as well as to expand the sphere of its political influence in many countries of the world. The concept of “Russian world” was created to substantiate the ideological, spiritual, and cultural affinity of the population of the newly independent countries, the commonality of their geopolitical interests, and the grandiose prospects of the integration of these states under the auspices of Russia. The leadership of the Russian Orthodox Church (ROC), headed by Patriarch Kirill, is making a lot of efforts to popularize the “Russian world”, and networks of church organizations subordinate to the ROC are actively promoting ideas about uniting the peoples of “Holy Russia”. It has been established that the implementation of the geopolitical project is carried out thanks to the powerful political support and funding from the authorities of the Russian Federation. The Federal Agency “Rossotrudnichestvo”, the “Russian world” Foundation with its networks, the International Council of Russian Compatriots, and other organizations direct their activities to the popularization of the Russian language and culture in the countries of the world, the consolidation of Russian diasporas abroad, the enhancement of Russia's authority, and the strengthening of its political influence. In the contemporary conditions of Russian aggression against Ukraine, the structures of the “Russian world” in the territory controlled by the Ukrainian State have practically come to naught. The further development of Russia is probably to take place in accordance with the geopolitical model of the “Surrounded Fortress”. The “Russian world” project will have prospects, first of all, on the territory of Russia itself, for ideologically ensuring the stability of the political regime and preserving the internal integrity of the federal state.

Key words: “Russian world”, geopolitical project, post-Soviet space, sphere of influence, “compatriots”.

Література:

1. Алейникова С. М. «Русский мир»: белорусский взгляд : монография. Минск: РИВШ, 2017. 240 с.
2. Батанова О. Н. Русский мир и проблемы его формирования : автореферат дис. ... канд. полит. наук : 23.00.04. Москва, 2009. 23 с.
3. Тишков В. А. Русский мир: меняющиеся смыслы и стратегии. *Стратегия России*. 2007. № 76. С. 21–38.
4. Указ Президента Российской Федерации от 21 июня 2007 года № 796 «О создании фонда “Русский мир”». *Российская газета*. URL: <http://www.rg.ru/2007/06/23/fond-dok.html>
5. Україна та проєкт «русского мира» : аналіт. доп. / За ред. В. Яблонського та С. Здіюка. Київ : НІСД, 2014. 80 с.
6. Laine V. The ‘Russian World’ and the Orthodox Church in the post-Soviet space. *What has remained of the USSR exploring the erosion of the post-Soviet space. FIIA Report*. February 2019/58. P. 195-212
7. Laruelle M. The “Russian World”. *Russia’s Soft Power and Geopolitical Imagination*. Washington DC: CGI, 2015. 29 p.

References:

1. Aleynikova, S. M. (2017). «Russkiy mir»: belorusskiy vzglyad [“Russian world”: the Belarusian look] Minsk: RIVSH. [in Russian]
2. Batanova, O. N. (2009). Russkiy mir i problemy yego formirovaniya [The Russian world and the problems of its formation] avtoreferat dis. ... kand. polit. nauk: 23.00.04. Moskva. [in Russian]
3. Laine, V. (2019). The ‘Russian World’ and the Orthodox Church in the post-Soviet space. *What has remained of the USSR exploring the erosion of the post-Soviet space. FIIA Report*. February. 58. 195–212.
4. Laruelle, M. (2015). The “Russian World”. *Russia’s Soft Power and Geopolitical Imagination*. Washington DC: CGI
5. Tishkov, V. A. (2007). Russkiy mir: menyayushchiyesya smysly i strategii [Russian world: changing meanings and strategies] *Strategiya Rossii*. No. 76. S. 21–38. [in Russian]
6. Ukaz Prezidenta Rossiyskoy Federatsii ot 21 iyunya 2007 goda № 796 «O sozdanii fonda “Russkiy mir”» [Decree of the President of the Russian Federation of June 21, 2007 No. 796 “On the Creation of the “Russian world” Foundation”] *Rossiyskaya gazeta*. URL: <http://www.rg.ru/2007/06/23/fond-dok.html> [in Russian]
7. Ukraina ta proekt «russkogo mira» (2014). [Ukraine and the project «Russian world»] Za red. V. Jablonskogo ta S. Zdioruka. Kyiv: NISD. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 06.12.2022

Стаття рекомендована до друку 09.12.2022